

УДК: 631.6 : 631.147 (477.41/42)

Н. В. Цуман

к.с.-г.н.

Житомирський національний агроекологічний університет
Рецензент – член редколегії «Вісник ЖНАЕУ», д.с.-г.н. В. Г. Кян

ОЦІНКА СІВОЗМІН НА ОСУШЕНИХ ТОРФОВИХ ГРУНТАХ ПОЛІССЯ

За результатами досліджень, проведених у 1991–2011 роках на осушеніх землях Рівненської області, узагальнено матеріали з оцінки продуктивності осушеніх торфових земель. Встановлено, що на їх стійку родючість впливають не тільки ґрунтово-кліматичні умови. Визначено, що в умовах Полісся на цей показник значно впливають впровадження сівозмін та система землеробства, адаптована до сучасних економічних умов господарювання.

Постановка проблеми

Серед перезволожених ґрунтів значне місце займають специфічні за агровиробничими властивостями – торфові ґрунти. Низинні торфовища характеризуються високою потенційною родючістю і значними запасами загального азоту (1,63–3,48 г на 100 г ґрунту). Проте азот розкладається лише в процесі мінералізації торфу, впливаючи таким чином на розвиток рослин. З органічною речовиною зв'язаний і фосфор. Запасів валового фосфору в торфовій масі недостатня кількість і тому торфовий ґрунт потребує його додаткового внесення. Вміст калію в торфах знаходиться також в недостатній кількості і не забезпечує потреби рослин протягом періоду вегетації [3, 7, 10].

Торфові ґрунти цінні не лише як окультурені сільськогосподарські угіддя. Вони мають екологічне значення. Однак раціональне їх використання тісно пов'язане з охороною навколошнього середовища [1, 9].

Саме тому в сучасних умовах господарювання актуальним є питання щодо впровадження сівозмін на осушеніх торфових ґрунтах Полісся [8].

Аналіз останніх публікацій за темою досліджень

Багаторічні дослідження на Сарненській дослідній станції Рівненської області показали, що при впровадженні науково обґрунтованих сівозмін на осушеніх торфових ґрунтах з двостороннім регулюванням водного режиму можна отримувати високі стабільні врожаї. Так в наших дослідженнях, вивчалися різні сівозміні: просапна, як контроль, лучно-кормова, зернова та монокультура із багаторічних злакових трав місцевої селекції.

Великі запаси органічної речовини в торфовому ґрунті після осушення зменшуються при невірному сільськогосподарському використанні і тому вимагають дбайливого відношення. Розрахунки свідчать, що у торфових ґрунтах зосереджено близько 40 % запасів органічної речовини, порівняно з іншими

грунтами Полісся. Маючи високу вологість, вони відіграють певну регулюючу роль у водному балансі території [8, 9, 10].

Оцінка та економічний аналіз запропонованих нами сівозмін свідчать про те, що основною причиною зменшення запасів торфу є мінералізація органічної речовини, яка на Поліссі досягає 3–5 т/рік під багаторічними травами, 10–15 т/га під просапнimi культурами, а в сівозміні з чергуванням багаторічних трав (4–6 полів, в тому числі однорічних культур 2–4 поля) – 7–8 т/га на рік [7].

Тому використання осушених торфових масивів можливе лише за умови прогнозування екологічних змін торфу під впливом сучасного антропогенного фактора, включаючи розпаювання меліорованих масивів та впровадження грунтово-захисних сівозмін [4].

Метою досліджень була оцінка сівозмін на осушених торфових ґрунтах Полісся.

Умови та методика досліджень

Агроекологічна оцінка та вивчення впливу сівозмін проводилися на Сарненській дослідній станції Рівненської області на осушених торфових ґрунтах. Стационарні досліди були закладені на середньозольних гіпново-осокових торфах. Потужність торфу становила – 2,1–3,9 м. Основні агрохімічні показники: зольність – 15–20 %, фосфор – 0,2–0,5%, калій – 0,1–0,3 %, pH сольове – 4,5–5,0.

У структурі посівних площ на дослідній ділянці домінуюче місце було відведено введенню в сівозміну багаторічних трав. В кормовій сівозміні вони займали від 40 до 80 %, в зерновій – 10–30 %, просапній – 10–20 %. За контрольний варіант взято просапну сівозміну із 40 % зернових і 60 % просапніх культур. Крім того, за абсолютний контроль було взято багаторічні трави (запільний клин) більше 50 років використання. Площа дослідних ділянок 3125 м² (25x125). Кожне поле сівозміни мало три варіанти добрив: 1 – контроль без добрив; 2 – розрахункова норма; 3 – норма за балансовим методом на запланований урожай. Повторність досліду триразова.

Результати досліджень

За результатами досліджень встановлено, що за різних способів використання кількість органічної речовини мінералізувалась по-різному. При вивчені впливу сільськогосподарського використання та спрацювання торфу ми застосовували метод розрахунку збільшення зольності. Так найбільша кількість органічної речовини мінералізується в просапній сівозміні із включенням 60 % просапніх культур і 40 % зернових. Мінералізація органічної речовини склала – 6–8 т/га на рік. Найменша кількість мінералізованої органічної речовини – 3,4–4,6 т/га – спостерігалася в кормовій сівозміні із включенням 40–80 % багаторічних трав.

Як в просапній, так і в кормовій сівозмінах зазначали збільшення мінерального азоту протягом періоду вегетації ($\text{NO}_3 + \text{NH}_4$) від 120 до 290 кг/га. Така наявність азоту в торфовому ґрунті достатня для отримання високих врожаїв майже для всіх польових культур. Наявність фосфору та калію у всіх сівозмінах протягом вегетації рослин потребувала додаткового внесення.

В кормових сівозмінах спостерігався вміст мінерального азоту майже в 2–3 рази менший. Це пояснюється повільнішою мінералізацією торфу під травами та великим виносом з урожаєм.

Тому на початку вегетації в кормовій сівозміні з наявністю 50–80 % багаторічних трав рекомендується внесення азотних добрив ранньою весною в підживлення – 15–20 кг/га д. р., а основне удобрення слід проводити при посіві, враховуючи агрехімічні показники ґрунту.

Вміст аміачного азоту на початку та в кінці вегетації в різних сівозмінах наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Вміст аміачного азоту в різних сівозмінах в шарі 0–30 см осушених торфового ґрунту, мг/100 г

Сівозміна	1991 р.		2001 р.		2011 р.	
	початок	кінець	початок	кінець	початок	кінець
Лучно кормова (40:60)	9,2	3,7	15,4	14,7	19,3	17,9
Просапна	16,4	21,2	23,1	24,4	27,3	29,1
Зернова (20:80)	15,3	5,8	12,7	11,3	18,7	14,8
Монокультура трав (запільній клин)	9,3	14,2	13,5	19,8	17,2	24,7

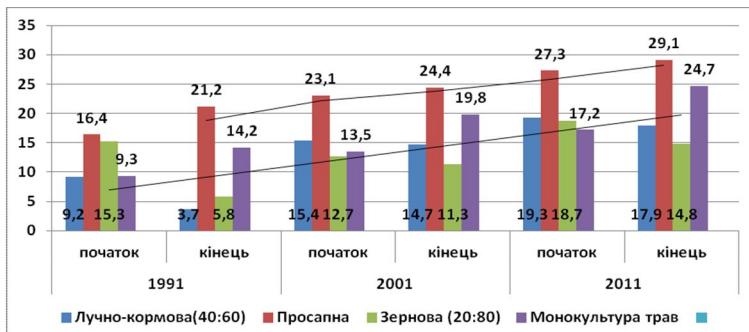
В умовах торфових осушених ґрунтів розклад торфу є перетворенням органічної частини в поживні, доступні для рослин рухомі форми. Також велике значення в сівозміні мають кореневі та поживні залишки, які є джерелом надходження органічної речовини у верхній профіль ґрунту.

В сівозмінах із різним складом і питомою вагою культур, протягом вегетації виноситься різна кількість азоту, фосфору та калію.

Так в просапній сівозміні, де переважають просапні культури щорічно мінералізується 15–20 т/га органічної маси. В лучно-кормовій сівозміні темпи розкладу сповільнюються і складають 4–7 т/га.

Як видно з таблиці 1, при розкладі органічної речовини торфу протягом 20 років, вміст азоту в лучно-кормовій сівозміні в кінці вегетації збільшився від 3,7 до 17,9 мг/ на 100 г ґрунту, в просапній – від 21,2 до 29,1 мг/ на 100 г ґрунту, не зважаючи на те, що рослини використовували його протягом періоду вегетації.

На рисунку 1 прослідковується лінійне збільшення загального азоту протягом періоду вегетації. Це свідчить про його розклад та використання рослинами.

Рис. 1. Вміст загального азоту в різних сівозмінах в шарі 0–30 см осушеного торфового ґрунту (1991–2011 pp.), мг/100 г

Дані досліджень свідчать і про те, що у всіх сівозмінах протягом 20-річного періоду зберігається пряма залежність збільшення кількості азоту на початку та в кінці вегетації за показниками взагалі (рис. 1).

Із даних таблиці 1 видно, що в кінці вегетації найбільша кількість азоту залишається в сівозміні з монокультури багаторічних трав – 24,7 мг/ на 100 г ґрунту а лучно-кормовій сівозміні – 17,9 мг/ на 100 г ґрунту; найменша – у зерновій сівозміні – 14,8 мг/ на 100 г ґрунту.

Це пояснюється використанням різної кількості азоту протягом періоду вегетації залежно від рослин.

Використання рослинами фосфору та калію залежить від додаткового його внесення у сівозміні залежно від біологічних особливостей сільськогосподарських культур.

Висновки

1. При науково обґрунтованому сільськогосподарському використанні осушені торфові ґрунти зазнають ряд позитивних змін: збільшується вміст рухомих форм азоту від 1,5 до 1,8 разів; збільшується процес мінералізації торфу при якому рослини забезпечуються протягом періоду вегетації легкодоступними мінеральними формами азоту.

2. В лучно-кормових сівозмінах із 40–80 % багаторічних трав та моно – трав'яних сівозмінах у 1,5–3 рази сповільнюється мінералізація органічної речовини торфових ґрунтів за достатньо високої врожайності.

Література

---

1. *Бойко П. І.* Сівозміни в землеробстві України / *П. І. Бойко, В. Ф. Сайко* – К. : Аграрна наука, 2002. – 145 с.
  2. *Саблук П. Т.* Агропромисловий комплекс України / *П. Т. Саблук.* – К., 2000. – 123 с.
  3. *Карасюк І. М.* Відтворення родючості ґрунтів за рахунок рослин і добрив в умовах сьогодення. / *І. М. Карасюк.* – К., 1997. – Ч. 3. – С. 138–140.
  4. *Кирюшин В. И.* Экологические основы земледелия / *В. И. Кирюшин.* – М. : Колос, 1996. – 367 с.
  5. *Костяков А. Н.* Основы мелиорации / *А. Н. Костяков.* – Изд. 5-е. – М. : Сельхозгиз, 1960. – 560 с.
  6. *Макаренко П. С.* Лучне і польове кормо виробництво : навч. посіб. / – *П. С. Макаренко.* – Вінниця, 2008. – С. 47–49.
  7. Мелиорация и использование осущенных земель / *В. Е. Алексеевский, Н. И. Власюк, М. Н. Мостовой* и др. – К. : Урожай, 1995. – 87 с.
  8. *Рижук С. М.* Агроекологічні особливості високоефективного використання осушуваних торфових ґрунтів Полісся і Лісостепу / *С. М. Рижук, І. Т. Слюсар, В. А. Вергунов* – К. : Аграрна наука, 2002. – 135 с.
  9. *Рижук С. М.* Агроекологічні основи ефективного використання осушуваних ґрунтів Полісся і Лісостепу України / *С. М. Рижук, І. Т. Слюсар.* – К. : Аграрна наука 2006. – 423 с.
  10. *Трушкавецький Р.С.* Еволюція гідроморфних ґрунтів під дією антропогенних факторів / *Р. С. Трушкавецький* // ґрунти Волинської області. – Луцьк : Вежа, 1999. – С.122–128.
-